

Божко О. С.,

аспірант кафедри методики англійської мови та її викладання
Херсонського державного університету

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ХУДОЖНІХ КОНЦЕПТІВ АТМОСФЕРИ САСПЕНС ЯК СКЛАДНИКІВ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ЖАНРУ ХОРРОР

Анотація. Стаття присвячена особливостям функціонування художніх концептів атмосфери саспенс у художніх творах жанру хоррор. Експлікація глибинного, концептуального змісту художніх творів жанру хоррор стає можливою у результаті здійснення поетико-когнітивного аналізу напружено маркованих контекстів, виокремлених із досліджуваних художніх творів, у напрямі «концепт–концептуальна схема–смісл», що передбачає ідентифікацію художніх концептів атмосфери саспенс і моделювання концептуальної системи художніх творів жанру хоррор.

Ключові слова: атмосфера саспенс, хоррор, концепт, концептуальна система, конотація.

Постановка проблеми. Жанрова своєрідність художніх творів жанру хоррор зумовлює специфіку когнітивного стилю письменників, особливості їхнього поетичного мислення, бачення й інтерпретації світу. Реконструкція глибинних смислів художніх творів жанру хоррор потребує осмислення, інтерпретації й абстрагування семантичних ознак вербальних репрезентантів атмосфери саспенс, вилучених у напружено маркованих контекстах із проаналізованих художніх творів жанру хоррор, що передбачає структурування отриманих знань у вигляді художніх концептів атмосфери саспенс (далі – ХКАС) як ментальних одиниць авторського пізнання й естетично-ціннісного осмислення світу, детермінованого вимогами жанру хоррор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідентифікація художніх концептів атмосфери саспенс здійснюється шляхом семантико-когнітивного аналізу вербальних репрезентантів атмосфери саспенс із залученням методики реконструкції та ідентифікації художніх концептів, розробленої В. Ніконовою [2, с. 51–59; 3, с. 113–123] та апробованої у ряді дисертаційних досліджень [1; 4; 5 тощо].

Метою статті є визначення основних стратегій у процесі ідентифікації художніх концептів атмосфери саспенс, характеристика особливостей функціонування за лексико-граматичними параметрами і компонентним складом семантичних та асоціативних зв'язків.

Виклад основного матеріалу. Різномірні вербальні репрезентанти атмосфери саспенс – слова (проста лексична номінація), словосполучення (комполітна лексична номінація) і фрагменти тексту (дискурсивна лексична номінація) – потребують різних стратегій у процесі ідентифікації художніх концептів атмосфери саспенс, які враховують різні типи зв'язків (семантичні або асоціативні) між імовірним іменем художнього концепту та його вербальним репрезентантом.

Семантичні зв'язки встановлюються між імовірним іменем художнього концепту та його вербальним репрезентантом, вираженим лексичним засобом *простої номінації предметно-*

сти (іменникова номінація), *ознаковості* (прикметникова, при-слівникова і дієприкметникова номінація) і *процесуальності* (дієслівна і дієприкметникова номінація), і визначаються на основі відношень ідентичності/тотожності, аналогічності/схожості/подібності, гіперо-гіпонімічних (родо-видових) і причиново-наслідкових.

Залежно від характеру семантичних відношень і типу вербальних реалізацій атмосфери саспенс (ВРАС), за лексико-граматичними параметрами і компонентним складом розрізняємо прямі і непрямі семантичні зв'язки.

Прямі семантичні зв'язки визначаються між імовірним іменем художнього концепту та іменниковим ВРАС (*проста предметна номінація*) на основі різних семантичних відношень.

А) На основі відношень *ідентичності* (*тотожності*) між імовірним іменем художнього концепту та його вербальним репрезентантом, коли найменування художнього концепту повністю збігається з його мовним позначенням, вираженим іменниковим ВРАС як засобом простої предметної номінації атмосфери саспенс. Наприклад, у пропозитивному напружено-маркованому контексті (НМК) із роману С. Кінга «Туман» (S. King *The Mist*), темою якого є «природне явище» (natural phenomenon), – *At times the mist cleared, and the sea for some distance could be seen in the glare of the lightning, which came thick and fast, followed by such peals of thunder that the whole sky overhead seemed trembling under the shock of the footsteps of the storm* [8, с. 45] – іменникові ВРАС *mist* «туман», *lightning* «блискавки», *thunder* «гроза», *storm* «шторм» стають підставою для ідентифікації однойменних художніх концептів MIST «ТУМАН», LIGHTNING «БЛИСКАВКИ», THUNDER «ГРОЗА», STORM «ШТОРМ».

Б) На основі відношень *аналогічності* (*схожості, подібності*) між імовірним іменем художнього концепту та його вербальним репрезентантом, вираженим синонімічним іменниковим ВРАС як засобом простої предметної номінації атмосфери саспенс. Наприклад, стан страху може виражатися компонентами синонімічного ряду – *horror* «жах», *dread* «страх», *shock* «шок», *terror* «терор», *scare* «переляк», *fright* «переляк», *apprehension* «побоювання», наприклад: *He had evidently, as the doctor said, fallen back in the seat in some sort of fright, for there was a look of fear and horror on his face that the men said made them shudder* [7, с. 23]; *The wind had by this time backed to the east, and there was a shudder amongst the watchers on the cliff as they realized the terrible danger in which she now was* [7, с. 120]. Але домінантою синонімічного ряду є стилістично нейтральне слово *fear* «страх», яке й обирається як найменування художнього концепту атмосфери саспенс FEAR «СТРАХ». Наприклад, у пропозитивному НМК із роману Г. Лоуфкрафта «Данвічський жах» (H. Lovecraft *The Dunwich Horror*) – *Here he faltered, and*

seemed to shiver afresh with the **fright** that had sent him flying home [10, с. 190] – іменниковий ВРАС *fright* «переляк» перебуває у відношеннях аналогічності (схожості) з іншими компонентами синонімічного ряду, що є підставою для ідентифікації ХКАС FEAR «СТРАХ».

В) На основі *гіперо-гіпонімічних (родо-видових)* відношень між імовірним іменем художнього концепту та його вербальним репрезентантом, вираженим гіпонімічним іменниковим ВРАС як засобом простої предметної номінації атмосфери саспенс. Наприклад, у пропозитивному НМК із роману Г. Лоуфкрафта «Хребти божевілья» (H. Lovecraft *At the Mountains of Madness*) – *A single lightning-bolt shot from the purple zenith to the altar-stone, and a great tidal wave of viewless force and indescribable stench swept down from the hill to all the countryside* [11, с. 38] – іменниковий ВРАС *lightning-bolt* «спалах блискавки» перебуває у родо-видових відношеннях із гіперонімом *lightning* «блискавки», який є найменуванням художнього концепту LIGHTNING «БЛИСКАВКИ».

Г) На основі *причинно-наслідкових* відношень між імовірним іменем художнього концепту та його вербальним репрезентантом, вираженим іменниковим ВРАС як засобом простої предметної номінації атмосфери саспенс. Наприклад, у пропозитивному НМК із роману С. Кінга «Туман» (S. King *The Mist*) – *The water was in complete turmoil. I saw someone's dock the Jassers', maybe-hurry by with its main supports alternately turned up to the sky and buried in the churning water* [8, с. 57] – іменниковий ВРАС *turmoil* «метушня» виражає наслідки бурі (*tempest*), що стає підставою для ідентифікації ХКАС TEMPEST «БУРЯ».

Непрямі семантичні зв'язки встановлюються між імовірним іменем художнього концепту та його вербальним репрезентантом, вираженим *однокореневим* словом, що належить до іншої частини мови, тобто є засобом або *простої процесуальної* (дієслово, прикметник, дієприкметник), або *ознакової* (прикметник, прислівник, дієприкметник) номінації.

Процесуальна номінація представлена:

→ дієсловами на позначення дій, що спричиняють атмосферу саспенс або виражають зміну фізичного, психофізіологічного та емоційного стану як наслідок атмосфери саспенс, наприклад, дієслівний ВРАС *feared* «боявся» → ХКАС FEAR «СТРАХ»: *It was quite evident that he feared, or was jealous of, some interference* [12, с. 29].

→ дієприкметниками минулого часу на позначення фізичного й емоційного стану, наприклад, дієприкметниковий ВРАС *amazed* «вражений» → ХКАС AMAZEMENT «ЗДИВУВАННЯ»: *Protecting herself against this attack, expecting it, she was the more amazed at what she did hear* [6, с. 78];

→ прикметниками на позначення фізичного й емоційного стану, наприклад, прикметниковий ВРАС *anxious* «схвилюваний» → ХКАС ANXIETY «ЗАНЕПОКОЄННЯ»: *I was very anxious about him, and I was powerless to act, my feet, and my hands, and my brain were weighted, so that nothing could proceed at the usual pace* [12, с. 43].

Ознакова номінація представлена:

→ прикметниками на позначення ознаки людини, надприродного і природного явища, наприклад, прикметниковий ВРАС *fearful* «наляканий» → ХКАС FEAR «СТРАХ»: *Myron backed up, staring at Ollie Weeks with widening, fearful eyes* [9, с. 54];

→ дієприкметниками теперішнього часу на позначення ознаки людини, надприродного і природного явища, наприклад, дієприкметниковий ВРАС *disturbing* «тривожний» →

ХКАС DISTURBANCE «ХВИЛЮВАННЯ»: *Every now and then we could trace certain disturbing marks in the debris; and after we had passed outside the radius of the gasoline scent we were again faintly conscious – spasmodically – of that more hideous and more persistent scent* [11, с. 43];

→ дієприкметниками минулого часу на позначення ознаки людини, надприродного і природного явища, наприклад, дієприкметниковий ВРАС *frightened* «переляканий» → ВРАС *fright* «переляк» → ХКАС FEAR «СТРАХ»: *All at once the dog started up abruptly, gave a frightened bark, and leaped nervously out of the window by which it had entered* [10, с. 56];

→ прислівниками на позначення ознаки дій, що спричиняють атмосферу саспенс або виражають зміну фізичного, психофізіологічного та емоційного стану як наслідок атмосфери саспенс, наприклад, прислівникові ВРАС *angrily* «сердито» і *nervously* «нервово» → ХКАС ANGER «ГІБ» і NERVOUSNESS «НЕРВОВІСТЬ»: *She snapped her lips angrily. And so I slept uneasily and thought; her hands turned nervously cold so that she fumbled, trying to take out a cigarette, and beyond everything else she was afraid, listening to the sick voice inside her which whispered* [12, с. 190];

→ прислівниками на позначення ознаки фізичного, емоційного й психофізіологічного стану, наприклад, прислівниковий ВРАС простої ознакової номінації *nervously* «нервово» → ХКАС NERVOUSNESS «НЕРВОВІСТЬ» на основі непрямих семантичних відношень: *He had nervously telephoned his wife he would not be home, and when she brought him a breakfast from the house he could scarcely dispose of a mouthful* [10, с. 55].

Асоціативні зв'язки встановлюються між імовірним іменем художнього концепту та його вербальним репрезентантом, вираженим різними засобами лексичної номінації.

А. Засобами *композиційної лексичної номінації*, коли кожен компонент дво- або багатокомпонентного словосполучення є будь-яким засобом або *предметної* (іменникової), або *процесуальної* (дієслівної, дієприкметникової, прикметникової), або *ознакової* (прикметникової, прислівникової, дієприкметникової) номінації, що репрезентує атмосферу саспенс у текстовому фрагменті – пропозитивному, комплексному або ситуативному НМК, вилученому із художніх творів жанру хоррор. Наприклад, у пропозитивному НМК із роману Г. Лоуфкрафта «Хребти божевілья» (H. Lovecraft *At the Mountains of Madness*) – *Only when we had come very close to the sprawling obstructions could we trace that second, unexplainable foetor to any immediate source – and the instant we did so Danforth, remembering certain very vivid sculptures of the Old Ones' history in the Permian age 150 million years ago, gave vent to a nerve-tortured cry which echoed hysterically through that vaulted and archaic passage with the evil palimpsest carvings* [11, с. 79] – словосполучення *a nerve-tortured cry* «нервово-засмучений крик» є засобом композиційної лексичної номінації атмосфери саспенс, оскільки його перший компонент – *nerve-tortured* – представляє диференційну (експресивно-емотивну) ознакову (дієприкметникову) номінацію, а другий – *cry* – категоріальну предметну (іменникову) номінацію. Такий нервовий, істеричний крик (*a nerve-tortured cry which echoed hysterically*) асоціюється у нашому життєвому досвіді і фоновому знанні із страхом, що надає підстави для реконструкції у наведеному пропозитивному НМК художнього концепту FEAR «СТРАХ».

Б. Засобами *композиційної диференційної лексичної номінації*, коли у семантиці одного з компонентів словосполучення

актуалізовано будь-який із компонентів *конотації* – експресивно-оцінний, експресивно-емотивний або образний. Наприклад, у пропозитивному НМК із роману Б. Стокера «Дракула» (B. Stoker *Dracula*) – *With a careless motion, she flung to the ground, callous as a devil, the child that up to now she had clutched strenuously to her breast, growling over it as a dog growls over a bone* [12, с. 167] – засобами композитної диференційної лексичної номінації слугують образні порівняння *callous as a devil* «бездушний, як диявол» і *as a dog growls over a bone* «як собака гарчить над кісткою». Людина, яка порівнюється з надприродним явищем (“supernatural phenomenon”) – бездушним дияволом і твариною (“natural phenomenon”) – собакою, який гарчить над кісткою, викликає занепокоєння (*uneasiness*) і страх (*fear*), що стає підставою для ідентифікації відповідних ХКАС – *UNEASINESS* «ЗАНЕПОКОЄННЯ» і *FEAR* «СТРАХ». У комплексному НМК із роману Б. Стокера «Дракула» (B. Stoker *Dracula*) – *Looking fixedly at her, he commenced to make passes in front of her, from over the top of her head downward, with each hand in turn. Mina gazed at him fixedly for a few minutes, during which my own heart beat like a trip hammer. for I felt that some crisis was at hand* [12, с. 219] – психологічне збудження виражається у прискореному серцебитті (*my own heart beat like a trip hammer* «моє серце билосся, як молоток»), що актуалізує ХКАС *EXCITATION* «ЗБУДЖЕННЯ».

Засобами *дискурсивної лексичної номінації*, коли у межах ситуативного НМК засобами *категоріальної лексичної номінації предметності, процесуальності чи ознаковості* змальовано предмети, явища, події, ситуації тощо, які у життєвому досвіді і фоновому знанні пов'язані з розумінням причин і наслідків атмосфери саспенс. Наприклад, у ситуативному НМК із роману Б. Стокера «Дракула» (B. Stoker *Dracula*) описано огидне дихання монстра (ХКАС *MONSTER* «МОНСТР»), яке спотворювало повітря: *We were prepared for some unpleasantness, for as we were opening the door a faint, malodorous air seemed to exhale through the gaps, but none of us ever expected such an odour as we encountered. None of the others had met the Count at all at close quarters, and when I had seen him he was either in the fasting stage of his existence in his rooms or, when he was bloated with fresh blood, in a ruined building open to the air, but here the place was small and close, and the long disuse had made the air stagnant and foul. There was an earthy smell, as of some dry miasma, which came through the fouler air. But as to the odour itself, how shall I describe it? It was not alone that it was composed of all the ills of mortality and with the pungent, acrid smell of blood, but it seemed as though corruption had become itself corrupt. Faugh! It sickens me to think of it. Every breath exhaled by that monster seemed to have clung to the place and intensified its loathsomeness* [12, с. 287]. Застійне, смердюче повітря завдяки їдкому, різкому запаху крові (*acrid smell of blood*) і землі (*an earthy smell*), описане засобами лексичної номінації предметності (*an odour* «тяжкий запах», *dry miasma* «дуже неприємний і нездоровий запах») й ознаковості (*malodorous air* «смердюче повітря», *the air stagnant and foul* «повітря застійне і забруднене», *the fouler air* «смердюче повітря»), які посилюються засобами диференційної лексичної номінації – метафорою *it was composed of all the ills of mortality* «воно складалося з усіх бід смертності» й образними порівняннями – *seemed to have clung to the place and*

intensified its loathsomeness «здавалося, чіплялося до місця і посилювало свою гидотну мерзенисть», *as though corruption had become itself corrupt* «ніби загнівання само стало гнилим», виликає огиду (ХКАС *DISGUST*) і нудоту (ХКАС *SICKNESS*), що підтверджується дієслівним ВРАС *It sickens me to think of it* («Мене нудить навіть від думок про це»).

За аналогією до моделіконцепту, в якій визначають різні складники (компоненти, шари, модуси) залежно від предмета й об'єкта наукового пошуку, у моделі концептуального простору *SUSPENSE* «САСПЕНС» виділяємо дві площини – поняттєво-ціннісну й образно-ціннісну, процедури моделювання яких є різними, що суттєво зумовлено характером художньої інформації у досліджуваних художніх творах, детермінованої вимогами жанру хоррор.

Висновки. Таким чином, процедури ідентифікації художніх концептів атмосфери саспенс враховують різні типи зв'язків – семантичні або асоціативні – між імовірним іменем художнього концепту та його різнорівневими вербальними репрезентантами, якими постають слова (проста лексична номінація), словосполучення (композитна лексична номінація) і фрагменти тексту (дискурсивна лексична номінація).

До перспектив подальших досліджень варто віднести також розроблення підходів до аналізу поняттєво-ціннісного змісту концептуального простору *SUSPENSE* «САСПЕНС» у художніх творах жанру хоррор.

Література:

1. Бондарко А.В. Введение / А.В. Бондарко [Текст] // Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность / отв. ред. А.В. Бондарко. – Л.: Наука, 1990. – С. 5–58.
2. Ніконова В.Г. Художній концепт: поетико-когнітивний підхід / В.Г. Ніконова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2006. – Том 9. – № 2. – С. 51–59.
3. Ніконова В.Г. Художній концепт: процедури реконструкції та моделювання (на матеріалі трагедій В. Шекспіра) / В.Г. Ніконова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія». – 2011. – Т. 14. – № 2. – С. 113–123.
4. Четова Н.Й. Лінгвоконцептуальний простір уявне в англійському класичному фентезі (на матеріалі творів Дж.Р. Толкіна) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Н.Й. Четова. – Херсон, 2014. – 347 с.
5. Щербицька В.В. Лінгвокогнітивна об'єктивація гендеру автора в англійському літературному автобіографічному творі ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / В.В. Щербицька. – Херсон, 2016. – 378 с.
6. Blackwood A. The Doll / A. Blackwood [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://algermonblackwood.org>.
7. Blatty W.P. The Exorcist / W.P. Blatty [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://vk.com/doc16932426_147310007?h18b55&dl=4c0a33.
8. King S. The Mist / S. King [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://royallib.com/book/King_Stephen/The_Mist.html.
9. King S. Shinning / S. King [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://discount-associates.com/wp-content3/The-Shining.pdf>.
10. Lovecraft H.P. The Dunwich Horror / H.P. Lovecraft [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://busyreadywhat.org/Authors/Lovecraft20Dunwich%20Horror.pdf>.
11. Lovecraft H.P. At The Mountains of Madness / H.P. Lovecraft [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.franklang.ru/df/Lovecraft_At_The_Mountains_Of_Madness_M.pdf.
12. Stoker B. Dracula / B. Stoker [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.planetebook.com/ebooks/Dracula.pdf>.

Божко Е. С. Идентификация художественных концептов атмосферы саспенс как компонентов концептуальной системы художественных произведений жанра хоррор

Аннотация. Статья посвящена особенностям функционирования художественных концептов атмосферы саспенс в художественных произведениях жанра хоррор. Экспликация глубинного, концептуального содержания художественных произведений жанра хоррор становится возможной в результате осуществления поэтико-когнитивного анализа напряженно маркированных контекстов, выделенных из исследуемых художественных произведений, в направлении концепт–концептуальная схема–смысл, которое предусматривает идентификацию художественных концептов атмосферы саспенс и моделирования концептуальной системы художественных произведений жанра хоррор.

Ключевые слова: атмосфера саспенс, хоррор, концепт, концептуальная система, коннотация.

Bozhko O. The identification of artistic concepts of the suspense atmosphere as the components of the conceptual system of artistic works in the horror genre

Summary. The article is devoted to the peculiarities of the functioning of the artistic concepts of the suspense atmosphere in the works of art in the horror genre. The explication of the deep, conceptual content of the artistic works in the horror genre becomes possible as a result of the implementation of the poetic-cognitive analysis of the intensely marked contexts separated from the studied works of art, in the direction of the conceptual scheme – the meaning that involves the identification of concepts of the suspense atmosphere and the modeling of the conceptual system of works of art in the horror genre.

Key words: atmosphere, suspense, horror, concept, conceptual system, connotation.